

**ΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ**

**Ο ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ  
ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ**

**ΑΘΗΝΑΙ 1962**

## Ο ΚΟΣΜΑΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ ΣΤΟ ΖΑΓΟΡΙ

(Γραπτές μαρτυρίες - Ἀθησαύριστες παραδόσεις - Εἰκόνες)

Τὸ σημείωμα αὐτό, πρῶτο στὴ σειρὰ ἀναλόγων, σκοπὸν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ κάπως λεπτομερέστερα τὴν εὐεργετικὴ δράση τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ, τῆς μεγάλης αὐτῆς θρησκευτικῆς, ἠθικῆς καὶ ἐθνικῆς φυσιογνωμίας τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὲ μιὰ περιοχὴ τῆς Ἡπείρου, τὸ ἀσύγκριτο Ζαγόρι μὲ τὰ 44 πανέμορφα χωριά του, ποὺ τὰ περασμένα μεγαλεῖα των διηγοῦνται στὸν ἐπισκέπτη τὰ θλιβερὰ χαλάσματα τῶν ἀρχοντικῶν, ποὺ μάταια προσπαθοῦν νὰ κρύψουν οἱ κισσοὶ καὶ ἡ ἄλλη ὀργιαστικὴ βλάστηση. Ἔχει δηλ. τὸ σημείωμα, περιωρισμένο καὶ εἰδικὸ χαρακτήρα. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ὅμως εἶναι γενικώτερο. Ἀποκαλύπτει μιὰ ὄχι τόσο γνωστὴ πλευρὰ ἀπὸ τὴν πολυσήμεντη δράση τοῦ Κοσμᾶ, ποὺ ἐρρυθμίζετο ἀνάλογα μὲ τοὺς κινδύνους, ποὺ ἀπειλοῦσαν κάθε περιοχὴ, τόσο τοὺς θρησκευτικούς ὅσο καὶ τοὺς φυλετικούς.

Ἔχει δὲ καὶ ἄλλο σκοπὸ νὰ δώσῃ ἀφορμὴ στὴ συγκέντρωση γραπτῶν καὶ προφορικῶν εἰδήσεων, ποὺ διαφωτίζουν τὴ δράση του καὶ σὲ ἄλλα τμήματα, ὅπου ζῆ ἀκόμα στὴν ψυχὴ καὶ τὸ στόμα τοῦ λαοῦ ἡ παράδοση τῆς τόσο εὐεργετικῆς παρουσίας του. Νομίζουμε ὅτι μιὰ τέτοια προσπάθεια θὰ βοηθήσῃ καὶ σὲ μιὰ γενικώτερη ἐπισκόπηση καὶ ἐκτίμηση τοῦ ἔργου του. Ὅταν διαφωτισθῇ ἡ κατὰ τόπους δράση του τόσο ἀπὸ τὶς γραπτές διάσπαρτες εἰδήσεις, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἀθησαύριστες παραδόσεις, θὰ εἶναι εὐκολώτερο νὰ γίνῃ καὶ μιὰ συγκεντρωτικὴ προβολὴ τοῦ ἔργου, ποὺ θὰ δείξῃ τὴν ἀληθινὴ φυσιογνωμία τοῦ ἀγιωτάτου αὐτοῦ ἀνθρώπου, ποὺ μὲ τὴ δύναμη τῆς πίστεως καὶ τοῦ λόγου του, σταμάτησε σὲ πολλὰ μέρη τὸν κίνδυνο τῆς ἀλλαξοπιστίας καὶ τοῦ ἀφελληνισμοῦ καὶ συνετέλεσε ὅσο κανεὶς στὴν ἀναγέννηση τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης.

Ἡ μετάβαση τοῦ Κοσμᾶ στὸ Ζαγόρι βεβαιώνεται ἀπὸ διάφορες γραπτές μαρτυρίες, ποὺ ἔχουν διασωθῆ ἀπὸ τὸν Περραιβό, τὸν Μπάρτα, τὸν Λαμπρίδη, τὸν Φαλταίτς καὶ ὅσους βασίζονται σ' αὐτούς, ἀπὸ ἀθησαύριστες παραδόσεις, ποὺ ζοῦν ἀκόμα στὸ στόμα τοῦ λαοῦ τῆς περιοχῆς, καθὼς καὶ ἀπὸ εἰκόνες τοῦ Κοσμᾶ, ποὺ συναντᾶ κανεὶς ὄχι μόνον σὲ ἐκκλησίες, ἀλλὰ καὶ οἰκογένειες.

Κατὰ τὴ γραπτὴ παράδοση ποὺ μνημονεύσαμε ὁ Κοσμάς ἐδίδαξε στὰ Ἄνω Σουδενά, στὸ Πάπιγκο, στὴ Δοβρά, στὴ Καλωτά, στὴ Λεσνίτσα, στοὺς Νεγάδες, στὸ Σκαμνέλι καὶ τὸ Φλαμπουράρι, Ἡ προφορικὴ παράδοση προσθέτει σ' αὐτὰ τὴν Ἀρίστη, καὶ τὴν Μπάγια. Σὲ ὅλα γινόταν δεκτὸς μὲ ἐκδηλώσεις μεγάλου σεβασμοῦ, ποὺ ἐπηύξανε ἀπὸ τὴν ἀγιότητα τοῦ βίου του. Ἐξάιρεση ἀπετέλεσαν, κατὰ τὸν Λαμπρίδη<sup>1</sup>, οἱ κάτοικοι τῶν Κάτω Σουδενῶν. «Ἐπειδὴ περὶ γάμους καὶ εὐωχίας ἐτύρβαζον κατὰ τὴν διάβασίν του ἐκεῖθεν» καὶ δὲν εἶχαν διάθεση νὰ διακόψουν τὸ γλέντι καὶ τὸ χορὸ γιὰ νὰ ἀκούσουν ἓνα ταπεινὸ καλόγηρο, ὁ Κοσμάς ἐσυνέχισε τὴν πορεία του.

Ἀδιαφορία συνήνητσε κατὰ τὴν παράδοση καὶ στὸ Βιτσικό· ἴσως οἱ παραδόσεις αὐτὲς νὰ ἐπλάσθησαν ἀπὸ γειτονικὲς κοινότητες γιὰ νὰ ἐξηγήσουν ἀφ' ἐνὸς τὴ μανία ποὺ εἶχαν οἱ Κάτω Σουδενιώτες γιὰ τὸ χορὸ καὶ τὸ τραγούδι καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὴν παρακμὴ τοῦ μικροῦ, ἀλλὰ τόσο γραφικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Βιτσικοῦ, ποὺ τώρα ἔχει προσαρτηθῆ στὴ γειτονικὴ Ἀρίστη.

1 Περὶ τῶν ἐν Ἡπείρῳ ἀγαθοεργημάτων... σ, 411).

Σὲ ὅλα τὰ Ζαγοροχώρια ποὺ μνημονεύσαμε ὁ Κοσμάς ἓνα εἶχε σκοπὸ, τὴν ἐνίσχυση τῆς παιδείας, στὴν ὁποία ἔδινε πρωταρχικὴ σημασία γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς φυλῆς καὶ τὴν ἐξουδετέρωση τῶν κινδύνων ποὺ τὴν ἀπειλοῦσαν.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπιμονή του γιὰ τὴν ἵδρυση σχολῆς στὴν Καλωτά. Ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς προτιμοῦσαν τὴν ἵδρυση γεφύρας κατὰ τὰ Ριζιανά: «ἐπειδὴ πολλοὶ κατὰ καιροὺς παρεσύροντο ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐπνίγοντο» ὁ Κοσμάς ἀντέτεινε λέγοντας, κατὰ τὸν Λαμπρίδη «ταλαίπωροι φροντίζοντες περὶ τῆς σωτηρίας δύο ἢ τριῶν πατριωτῶν σας λησμονεῖτε ὅτι πάντες σὺν γυναίξει καὶ τέκνοις ἄνευ σχολείων κινδυνεύετε νὰ καταποντισθῆτε εἰς τὸ βάθος τῆς ἀβύσσου, ἐξ ἧς οὐδέποτε θὰ ἐξέλθητε<sup>2</sup>. Μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἐπέτυχε τὴν ἵδρυση σχολῆς «εἰς ἣν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν του ἰθ' αἰ' ὀφείλου οἱ κάτοικοί της», ὅπως προσθέτει ὁ Λαμπρίδης.

Τὴν ἐξεύρεση πόρων γιὰ τὴν ἵδρυση καὶ συντήρηση σχολῆς ἐπεδίωξε ὁ Κοσμάς καὶ στὸ Πάπιγκο. Ἡ προθυμία τῶν γυναικῶν τοῦ Παπίγκου ν' ἀποξενωθοῦν ἀπὸ κάθε περιττὸ φόρτο καὶ στολισμὸ, κατὰ τὴ σύσταση τοῦ Κοσμά, ἐξησφάλισε τὰ ἀπαιτούμενα γιὰ τὸν ἱερὸ αὐτὸ σκοπὸ μέσα. Οἱ Παπιγκινοὶ ὅμως ἔκριναν σκόπιμο νὰ μεταβάλλουν σκοπὸ· ἀντὶ μὲ τὸ ποσὸν ποὺ εἶχε συγκεντρωθῆ ἀπὸ τὴν ἐκποίηση τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ, νὰ προβοῦν στὴν ἵδρυση σχολείου Ἑλληνικοῦ, ὅπως συνιστοῦσε ὁ διορατικὸς Κοσμάς, προέβησαν στὴν ἀνοικοδόμηση τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐνῶ ὑπῆρχον καὶ ἄλλες ἐκκλησίες, ἐνδεικτικὲς τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς κοινότητος, καὶ κανεῖς κίνδυνος δὲν ἀπειλοῦσε τοὺς Χριστιανούς<sup>3</sup>.

Μὲ τὴν προθυμία τῶν γυναικῶν νὰ προβοῦν στὴν ἐκποίηση παντὸς χρυσοῦ, ἀργυροῦ καὶ μεταξωτοῦ βρέθηκαν καὶ τὰ μέσα γιὰ τὴν ἵδρυση σχολῆς στὴ Λεσνίτσα, κοινότητα ποὺ ἀριθμοῦσε καὶ 139 οἰκογένειες Βλάχων κατὰ τὸν Ἀραβαντινό<sup>4</sup>.

Ἡ μαρτυρία δείχνει πόση ἀπήχηση εἶχαν τὰ λόγια τοῦ Κοσμά καὶ στὴ ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἐπεκράτησε νὰ λέγωνται Βλάχοι, ἐπειδὴ μιλοῦσαν καὶ τὴν παρείσακτη Βλαχικὴ, ποὺ εἶχε ἀντικαταστήσει τὴν Ἑλληνικὴ. Τὸ ποσὸν ὅμως ποὺ ἀπέδωσε ἡ ἐκποίηση τῶν θησαυρῶν αὐτῶν δὲν χρησιμοποιήθηκε κι' ἐδῶ γιὰ τὸν προβλεπόμενο σκοπὸ, ἀλλὰ γιὰ τὴ θεραπεία ἄλλων ἀναγκῶν· μὲ τοὺς τόκους ὅμως ἀπὸ τὰ ὁμόλογα, ποὺ κάθε οἰκογένεια εἶχεν ἐκδώσει στὸ ὄνομα τῆς ἐκκλησίας διατηρήθηκε «μέχρι τινὸς τὸ σχολεῖον».

Κατὰ τὸ Λαμπρίδη, ποὺ διασώζει πληροφορίες, οἱ κάτοικοι θὰ ἔπρεπε, ἀφοῦ μοιράσουν καὶ εἰσπράξουν τὸ πρὸς τὸν Κοσμᾶν χρέος (Κοσμά Μπορτζιεσί) ποὺ ἔφθανε τὸ ποσὸν τῶν 27.000 γρ. νὰ καταθέσουν αὐτὸ στὴν Ἐθν. Τράπεζα «ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Κοσμά καὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1778 γυναικῶν τῆς Λεσνίτσης πρὸς διατήρησιν τοῦ Παρθεναγωγείου<sup>5</sup>. Ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Κοσμάς βρίσκεται στὸ Ζαγόρι στὸ 1778, ἓνα δηλ. χρόνο πρὶν ἀπὸ τὸν μαρτυρικὸν θάνατό του στὸ Κολικόντασι, 24 Αὐγ. 1779, ἡμέρα Σάββατο, ποὺ ἔθεσε τέρμα στὸ σωτήριο ἔργο του. Ἡ περιοδεία αὐτῆ τοῦ Κοσμά στὸ Ζαγόρι δὲν φαίνεται νὰ ἦταν ἡ μοναδική. Ἀπὸ τὴν ἐνθύμηση «εἰς τοὺς 1774 ἓνας ἀσκητής, ὀνομαζόμενος Κοσμάς ἤρθε

2 (αὐτ. σ. 118).

3 (αὐτ. σ. 114).

4 (Μονογραφία περὶ Κουτσοβλάχων... σ. 49).

5 (περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἀγαθοεργημάτων... σελ. 116).

εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐδίδαξε καὶ σὲ ὅλα τὰ χωριά.....»<sup>6</sup> μπορεῖ νὰ συμπεράνη κανεὶς ὅτι ἐδίδαξε ἴσως τότε καὶ στὰ πλησιέστερα Ζαγοροχώρια. Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος γράφει ὅτι ἔφθασε καὶ νωρίτερα στὰ 1767 καὶ προσθέτει ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τούτη τὰ περισσότερα χωριά ἐγκατέλειψαν ὀριστικὰ τὰ Βλαχικὰ ποὺ μιλοῦσαν καὶ ἀσπάσθηκαν τὴν Ἑλληνικὴ<sup>7</sup>. Ἄν ὅμως ὁ Κοσμάς προχώρησε, ὅπως γράφει: ὁ Φ. Μ., ἀπὸ τὴν Κόνιτσα πρὸς τὸ Ζαγόρι σημαίνει ὅτι δὲν περιορίσθηκε στὸ δυτ. καὶ κεντρ. Ζαγόρι, ὅπου οἱ Βλαχόφωνοι ἦσαν σχεδὸν ἀνύπαρκτοι, ἀλλὰ προχώρησε καὶ στὴν ἀνατ. περιοχὴ του, ὅπου ἡ Ἑλληνικὴ εἶχε ἐκτοπισθῆ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὴν παρείσακτη Βλαχικὴ. Ὅπου ἡ προθυμία τῶν κατοίκων γιὰ τὴν ἴδρυση ἢ τὴν συντήρηση σχολείων δὲν συνεβάδιζε μὲ τὴν δυνατότητά των, κατέβαλε κι' ὁ ἴδιος ὅ,τι μποροῦσε ἀπὸ τὸ ὑστέρημά του, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ἡ ἐνίσχυσή του γιὰ τὴ διατήρηση τῶν σχολείων, ποὺ εἶχε συστήσει στὸ Φλαμπουράρι καὶ τὴν Ἰρίνδη<sup>8</sup>.

Γιὰ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδραση τῶν διδασκῶν τοῦ Κοσμά στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἔχουμε καὶ γραπτὲς μαρτυρίες. Ὁ Περραιβὸς γράφει σχετικῶς «μανθάνω παρὰ τοῦ φίλου μου Κ. Ἀσωπίου ὅτι καὶ ἄλλο καλὸν χρεωστεῖτε εἰς τὸν ἅγιον τοῦτον ἄνδρα Οὐκ ὀλίγα δηλ. τοῦ Ζαγορίου χωρία, τούτου προτροπῇ καὶ διδασκαλίᾳ ἀφήσαντα τὴν μέχρι τότε λαλουμένην Βλαχικὴν γλῶσσαν, ἔλαβον κατὰ μικρὸν τὴν Ἑλληνικὴν, τὴν ὁποίαν μέχρι καὶ σήμερον ἔχουσι. Τοῦτο εἶναι γενικὴ ἐν Ἠπείρῳ παράδοσις»<sup>9</sup>. «Ἡ κατ' ὀλίγον ἔκλειψις τῆς παρεφθαρμένης ταύτης Βλαχικῆς γλώσσης προσθέτει καὶ ὁ Μετσοβίτης ἀγωνιστῆς καὶ εὐεργέτης Τριαντάφυλλος Μπαρτας «ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἐν Ἑλλάδι περιοδείας τοῦ καλουμένου καὶ ὄντος ἁγίου Κοσμά...» καὶ συνεχίζει.... «διδάσκων ὁ Ἅγιος Κοσμάς ἐν ταῖς κατοικουμέναις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, Ἑλλήνων τὴν φυλὴν Βλάχων ὡς εἶπομεν τῆς Ἑλλάδος, παρώτρυνε πατρικῶς τοὺς κατοίκους, ἵνα ἐγκαταλείψωσι τὴν ἀνωφελῆ αὐτῶν γλῶσσαν, ὡς παρεφθαρμένην καὶ γέμουσαν ξενικῶν λέξεων»<sup>10</sup>.

Παρώτρυνε δὲ ὁ Κοσμάς, καὶ μάλιστα πατρικῶς, νὰ μιλοῦν τὰ Ἑλληνικά, ὅπου τὰ εἶχαν ξεχάσει καὶ μιλοῦσαν ἀποκλειστικὰ Βλαχικὰ ἢ Ἀρβανίτικα, «διότι, καὶ ἡ ἐκκλησία εἶναι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ τὸ Γένος εἶναι Ἑλληνικόν, καὶ ἂν δὲν σπουδάσῃ κανεὶς τὰ Ἑλληνικά, δὲν θὰ μπορῇ νὰ καταλάβῃ ἐκεῖνα ποὺ ὁμολογεῖ ἡ Ἐκκλησίαν».

Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἔπεισαν τοὺς δῆθεν Βλάχους ὅχι μονάχα νὰ μὴ μιλοῦν τὴν Κουτσοβλαχικὴν, ποὺ εἶχε ἐκτοπίσει τὴν προγονικὴν δηλ. τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσα, ἀλλὰ καὶ νὰ ιδρύσουν σχολεῖα, γιὰ νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ των Ἑλληνικά<sup>11</sup>.

Τὴν χρησιμοποίησι τῆς Ἑλληνικῆς ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν Βλαχοφώνων χωριῶν τοῦ Ζαγορίου, κατὰ σύστασι τοῦ Κοσμά, μνημονεύει καὶ ὁ Κ. Φαλτάιτς<sup>12</sup>.

Ἀπὸ τὸν ἴδιο πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Κοσμάς πέρασε καὶ ἀπὸ τὴ Δοβρὰ καὶ ὅτι στηριζόμενος σὲ κάποια κερασιὰ ἐδίδασκε (νὰ μὴ τουρκεύῃ κανεὶς, νὰ μὴ προδίνῃ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, καὶ νὰ μαθαίνουν γράμματα.<sup>13</sup>

6 (Βλ. Ἠπειρ. Χρονικὰ Δ. 1929 σ. 24).

7 (Βλ. Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς σ. 64).

8 (αὐτ. σ. 65) (Λαμπρ. περὶ τῶν ἐν Ἠπείρῳ Ἀγαθοεργημάτων σ. 115).

9 Ἐφ. Ἑλπίς 8/11/1860.

10 Τρ. Μάρτα, περὶ ἐποίκων Ρωμαίων ἐν Ἑλλάδι, ἐν Βουκουρεστίῳ 1878 σ. 8-10|).

11 Ζ. Μολοσσού λεξικὸν Ἁγίων Πάντων... 1904 σ. 623.

12 Ὁ Ἅγιος Κοσμάς... 1929 σ. 21 ).

13 αὐτ. σ. 21.

Ὁ γέρο-Σκουτέρης τοῦ εἶπε ἀκόμα ὅτι ... ὁ ἡγούμενος εἰς τὸ μοναστήρι ὅπου ἔπιασαν τὸν Κατσαντώνη εἶπε τοῦ Ἀλῆ πασᾶ «εἶμαι ἀνεψιὸς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, ἔδειξε κάτι κομμάτια ράσα ποὺ εἶχε μαζί του, καὶ ὁ Ἀλῆς ἀντὶ νὰ τὸν σκοτώσῃ τὸν ἄφησεν ἐλεύθερο, τοῦ ἔδωσε τρία φορτία λάδι γιὰ τὸ μοναστήρι του καὶ Ἄλβανούς ἐνόπλους, γιὰ νὰ τὸν συνοδεύσουν»<sup>14</sup>. Ἡ παράδοση ὅμως θὰ εἶναι φαίνεται γέννημα κάποιου συμφυρμού καὶ κατὰ συνέπειαν πλαστή, ἀφοῦ ἡ σύλληψη τοῦ Κατσαντώνη ἔγινε σύμφωνα μὲ τὴν ἀφήγηση τοῦ ὑπεραιωνόβιου μοναχοῦ τῆς μονῆς Τατάρωνης Λεοντίου, ποὺ διασώζει ὁ κ. Π. Πουλίτσας, ὅχι σὲ μοναστήρι, ἀλλὰ στὴν ὁμώνυμη κοινότητα τῆς Εὐρυτανίας, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Κατσαντώνης μὲ τὸν ἀδελφό του<sup>15</sup>.

Ὁ Φαλτάιτς προσθέτει ὅτι ὁ Κοσμάς πέρασε καὶ ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι, ὅτι ἔμεινε κατὰ τὴν παράδοση στὴν οἰκογένεια Κάλλιου, καὶ ὅτι τὸ σπίτι αὐτὸ κἀκεῖ στὰ 1912 ἀπὸ τοὺς Τούρκους μὲ πολλὰ ἄλλα<sup>16</sup>.

Σύμφωνα μὲ ἄλλη παράδοση, ποὺ διασώζει κατὰ τὸν Λ. Βρανούση ὁ παλιὸς Νεγαδιώτης δάσκαλος Γ. Β. Σωτήρης στὰ διάφορα ἀπλᾶ στιχουργήματα του περὶ τοῦ Ζαγορίου (σ. 220-223) ὁ Κοσμάς πέρασε καὶ ἀπὸ τοὺς Νεγάδες<sup>17</sup>.

Στὸ Ζαγόρι ἔγινε κατὰ τὸν Φ. Μιχαλόπουλο καὶ ἡ συνάντηση τοῦ Κοσμᾶ μὲ τὸν περίφημο κλεφταρματωλὸ Κονίτσης, Γρεβενῶν Χασίων, Τότσκα. Ἀπὸ τὸ Μέτσοβο παίρνοντας ὁ Κοσμάς τὴ Βωβοῦσα - γράφει ὁ Φ. Μ - ἔφθασε στὰ ἀγαπημένα του Ζαγόρια.

Ἐκεῖ πάνω ἀπάντησε τὸ φίλο του ἀρματωλὸ Τότσκα<sup>18</sup>. Ὁ Λαμπρίδης ὅμως στὸν ὁποῖον φαίνεται ὅτι βασιζέται ὁ Φ. Μ. δὲν ἐπιβεβαιώνει τὴν εἶδηση: γράφει μονάχα ὅτι ὁ Τότσκας, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς συστάσεις τοῦ Κοσμᾶ νὰ περιορίσῃ τοὺς φόνους καὶ τὶς ληστείες, ἔγινε ἄλλος ἄνθρωπος καὶ θέλοντας νὰ δείξῃ τὴν μεταβολή του μὲ ἔργα χριστιανικὰ καὶ κοινωφελῆ ἔκτισε τὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὸ Ἄλποχῶρι (ὄχι Ἄπλοχῶρι ὅπως γράφεται ἀπὸ τὸν Φ. Μιχαλόπουλο) ἐμοίρασε 40 κολυμβήθρες σὲ ἰσάριθμες κοινότητες (1776) καὶ ἔκτισε μύλο στὰ Δερβίζανα (1779), ποὺ ἐξησφάλιζε στὴν ἐκκλησία των ἐτήσιο εἰσόδημα 20 λιρῶν. Ὁ Κούρτ πασᾶς, ὅμως, ποὺ δὲν εἶχε ξεχάσει ὅτι ὁ Τότσκας εἶχε κατανικήσει πολλὰς φορὲς τὰ ἀποσπάσματα του, μαθαίνοντας τὴν ἐκεῖ παραμονή του, ἔστειλε ἀνθρώπους, ποὺ τὸν δολοφόνησαν. Πόσο ἀγαπητὸς ἦταν ὁ Τότσκας στὰ Δερβίζανα, ἀλλὰ καὶ στὸ Σοῦλι μαρτυρεῖ καὶ ἡ λιθοσωριά, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν Δερβιζάνων καὶ τοὺς Σουλιῶτες, ποὺ ἦλθαν ἐκεῖ μὲ τὸ Γ. Μπότσαρη ἐπικεφαλῆς γιὰ νὰ λάβουν μέρος στὸ ἀνάθεμα τοῦ δολοφόνου τοῦ ἥρωα<sup>19</sup>. Ἐάν ἡ δολοφονία τοῦ Τότσκα ἔγινε ἐπὶ Κούρτ πασᾶ, ποὺ πέθανε τὸ 1784, τότε οἱ πληροφορίες τοῦ Ἀραβαντινοῦ ὅτι ἤχμασεν ἐπὶ Ἀλῆ καὶ σκοτώθηκε κοντὰ στὸ Κυπριό, χωριὸ τῶν Γρεβενῶν μετὰ τὸ 1809, πρέπει νὰ ἀναθεωρηθοῦν.<sup>20</sup>

14 Κ. Φαλτάιτς ὁ Ἅγιος Κοσμάς 1929 σ. 22.

15 Π. Πουλίτσα: Ὁ Κατσαντώνης, π. ὁ Νέος Κουβαράς ἐτήσιος Ἡπειρωτ. χρονολόγος 1961 σ. 46-47.

16 Ὁ Ἅγιος Κοσμάς : σ. 22.

17 Λ. Βρανούση, μία ἔμμετρη ἱστορία τοῦ Ζαγορίου... 1946 σ. Α.

18 Κοσμάς ὁ Αἰτωλός... σ., 104.

19 Ι. Λαμπρίδου Κουρεντιακά... σ. 69,70.

20 σὺλ. δημ. ἀσμ. Ἡπείρου 1880 σ. 64.

Ἀθησαύριστες παραδόσεις: Ἀπὸ ἄλλες ἀθησαύριστες, ἀλλὰ ὄχι λιγώτερο ἀκριβεῖς παραδόσεις, πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Κοσμάς δίδαξε καὶ στὰ Ζαγοροχώρια Ἀρτσίστα καὶ Μπάγια. Στὴν Ἀρτσίστα (τώρα Ἀρίστη) ἐδίδαξε στηριζόμενος σ' ἓνα ἀπὸ τὰ μεγάλα δένδρα, ποὺ σκιάζουν τὴν παλιὰ γραφικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἀϊθανάση στὴν ὁμώνυμη συνοικία τῆς, κατ' ἄλλους στὸ μεγάλο κουφωμένο δένδρο, ποὺ εἶναι πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ καὶ κατ' ἄλλους στὸ παχύκορμο τῆς ν.δ. πλευρᾶς. Διασώζει μάλιστα ἡ τοπικὴ παράδοση καὶ ὠρισμένες προφητικὲς ἐκφράσεις. Ἀντικρῦζοντας τὰ γιγάντια βουνὰ τῆς περιοχῆς εἶπε (κατὰ τὸν Λεωνίδα Ζορντούμη καὶ ἄλλους Ἀριστηνοὺς). «Αὐτὰ τὰ βουνὰ πολὺν κοσμάκη θὰ σώσουν μιὰ μέρα», ὅπως καὶ ἔγινε σὲ πολλὲς περιστάσεις 1912-13, 1940, κ.λ.π. ποὺ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀρτσίστης καὶ τῶν γειτονικῶν κοινοτήτων βρέθηκαν στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσουν σ' αὐτὰ καταφύγιο καὶ σωτηρία. Τὰ ἴδια περίπου εἶπε, κατὰ τὸν Μ. Σπυρομίλιο ἀντικρῦζοντας καὶ τὰ βουνὰ τῆς Χειμάρρας. Ἡ προφητεία μνημονεύεται καὶ σὲ ἔντυπα κείμενα ἀπὸ τὸν Ξ. Ξενίτα<sup>21</sup> καὶ τὸν Δ. Σαλαμάγκα<sup>22</sup> καὶ ἄ.

Εἶπεν ἐπίσης ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ χαροῦν, ἂν ὁ πόλεμος ἐρχόταν ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Λιασκοβίκι. Ἡ ἀποτυχία τῆς εἰσβολῆς τοῦ Γρίβα (1854) καὶ οἱ ἀπελευθερωτικοὶ πόλεμοι τοῦ 1912-13 ἐδικαίωσαν τὶς προβλέψεις αὐτὲς τοῦ τόσο διορατικοῦ καλογήρου.

Κατ' ἄλλη παράδοση ποὺ εἶχε μεταδώσει στὶς ἀρχὲς Μαρτίου τοῦ 1912 ὁ διευθυντὴς τῆς σχολῆς Τεργέστης Εὐστάθιος Πασχάλης στὸν τότε δάσκαλο στὴν ἴδια σχολὴ καὶ μετέπειτα μητροπολίτη Θεσσαλιώτιδος Ἰεζεκιήλ, ὁ Κοσμάς γυρίζοντας στὰ Ζαγοροχώρια εἶχε πεῖ ὅτι θὰ ἔλθῃ τὸ ποθούμενο δηλ. ἡ ἐλευθερία, ὅταν θὰ ἔλθῃ τὸ μεγάλο Πάσχα, ὅταν δηλ. τὸ Πάσχα θὰ συμπέσῃ μὲ τὸν Εὐαγγελισμό<sup>23</sup>. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου κατὰ τὸ 1912 ποὺ συνέπεσαν οἱ δύο μεγάλες αὐτὲς γιορτὲς ἀπέδειξε ἀληθινὴ καὶ τὴν προφητεία αὐτῆ τοῦ Κοσμά.

Μὲ θερμὲς ἐκδηλώσεις σεβασμοῦ ἔγινε δεκτὸς ὁ Κοσμάς καὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους, τῆς Μπάγιας (σήμερα Κήπων), ποὺ ἄκουσαν τὰ θεϊκὰ καὶ παρήγορα λόγια του καὶ στὸν πεδινὸ χῶρο ποὺ ἀπὸ τότε εἶναι γνωστός, κατ' ἀνακοίνωση τοῦ Κ. Μιχαηλίδου, μὲ τ' ὄνομα «Ἄϊος» καὶ μέσα στὴ Μπάγια. Οἱ ἀθησαύριστες ὅμως παραδόσεις γιὰ τὸ σωστικὸ ἔργο τοῦ Κοσμά στὸ Ζαγόρι δὲν ἐξαντλοῦνται μὲ τὰ γνωστὰ καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα ποὺ παραθέσαμε. Ἡ ἔρευνα, στὴν ὁποία ἐλπίζομε νὰ δώσῃ ἀφορμὴ καὶ τὸ σημεῖωμά μας, θὰ προσθέσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἄλλες.

Εἰκόνες: Κοντὰ στὴ γραπτὴ καὶ προφορικὴ παράδοση τὸ ἔργο τοῦ Κοσμά στὸ Ζαγόρι βεβαιώνεται ἔμμεσα καὶ ἀπὸ ὄχι λίγες φορητὲς εἰκόνες του, ποὺ σώζονται σὲ ὠρισμένες ἐκκλησίες καὶ οἰκογένειες. Στὴν Ἀρτσίστα (τώρα Ἀρίστη) π.χ. εἶδαμε τρεῖς εἰκόνες του φορητὲς. Μία στὴν παλιὰ κεντρικὴ ἐκκλησία τῆς, τὴν ἀφιερωμένη στὴν Κοίμηση, ποὺ εἶχε ξανακτισθῆ μὲ διαταγὴ τοῦ Ἀλῆ τῆς 4-2-1791 καὶ δύο στὶς οἰκογένειες Μίσιου καὶ Ζαχάρη. Στὴν παλιὰ φορητὴ εἰκόνα, ποὺ διασώζεται στὴν

21 Ξένου Ξενίτα Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς π. Νεοελλ. Γράμματα 22-2-41.

22 Δ. Σαλαμάγκα : Ὁ γνωστὸς καλόγηρος Κοσμάς... σ. 1981.

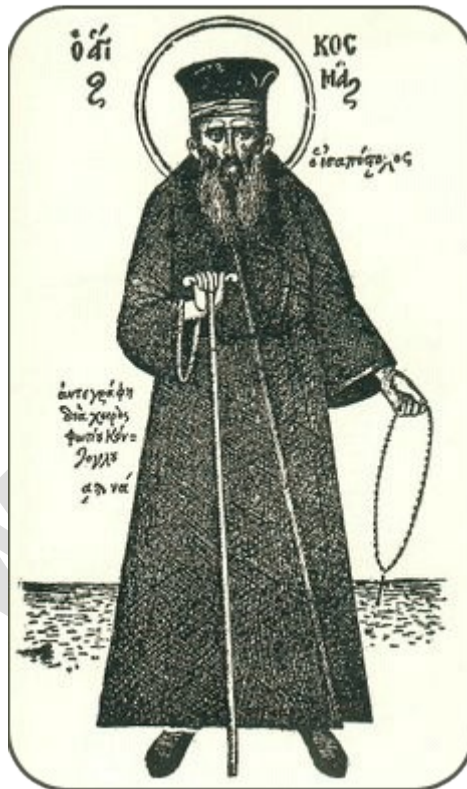
23 Λ. Καταφυγιώτου Ἐθνομάρτυρες κληρικοὶ καὶ ὁ πάτερ Κοσμάς... σ. 126.

οἰκογένεια Μίσιου ὁ Κοσμάς ἱστορεῖται ὀλόσωμος μὲ ἐπανωκαλύμμακο, κομβόσχοινο στὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ εἶδος γκλίτσας μὲ διπλὴ κύρτωση (σὲ σχῆμα T κεφαλαίου). Κατὰ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο ἔχει ἱστορηθῆ ὁ Κοσμάς καὶ στὸν Ἅγιο Νικόλαο, τῆς Ζίτσης μὲ κάποια διαφορὰ στὴ στάση καὶ στὴν ὄλη ἐμφάνιση.<sup>24</sup>

Στὶς ἄλλες ποὺ ἀνέφερα, ὁ ζωγράφος ἀφήρεσε τὸ κομβόσχοινο, ποὺ θεώρησε περιττό, καὶ στὴ θέση του ἔβαλε σταυρό. Μὲ σταυρό, εἰλητάριο, ἀλλὰ καὶ κομβόσχοινο στὸ ἀριστερὸ χέρι ἱστορεῖται ὁ Κοσμάς καὶ σὲ ἄλλη παλιὰ φορητὴ εἰκόνα, ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Σοῦλι (καὶ διασώζεται στὴν Πρεβεζιάνικη οἰκογένεια Καλύβα<sup>25</sup>).

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς εἰκόνες μὲ τὶς ἀσήμαντες ἐξωτερικὲς μεταβολὲς ὁ Κοσμάς παρουσιάζεται μὲ ἔκφραση σοβαρὴ, ἀλλὰ καὶ γεμάτη συμπόνοια γιὰ τὸν δοκιμαζόμενο λαό, ποὺ τόσο ἀγάπησε, ὥστε καὶ τὴ ζωὴ του ἔδωσε γιὰ τὴν ἀναγέννησή του.

**Ἅγγελος Ν. Παπακώστας**



(ἀντίγραφο Φ. Κόντου)

24 βλ. ἀντίγραφο Φ. Κόντου στὴν ἐργασία τοῦ Δ. Σαλαμάγκα ὁ γνωστὸς καλόγηρος Κοσμάς... σ. 60.

25 Ἅγγελου Ν. Παπακώστα: Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς π. Ἡπειρωτικὰ χρονικά, 1938 σελ. 144 β.

Τὸ παρὼν διαμορφώθηκε σὲ ψηφιακὴ μορφή ἀπὸ ἀντίτυπο  
γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ἱστοσελίδας [www.pentalofo.gr](http://www.pentalofo.gr)

[www.pentalofo.gr](http://www.pentalofo.gr)